



Дати

Валентина Федонюк

ПОЕТ, РЕЧНИК, БУДИТЕЛЬ

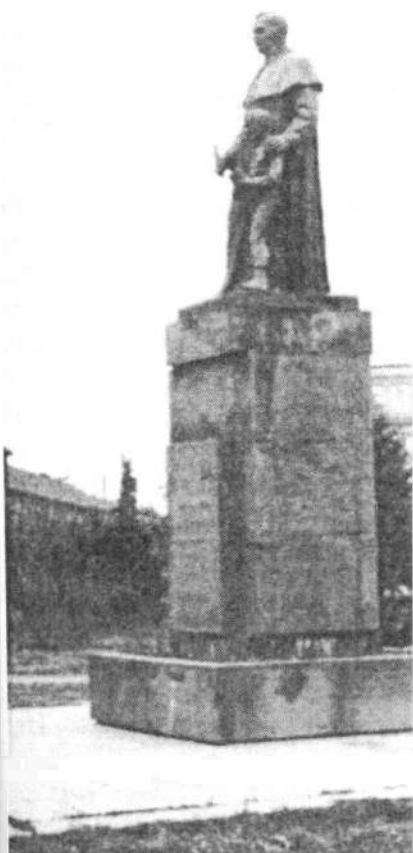
(До 200-річчя Олександра Духновича)

Я Русин был, есьм і буду,
Я родился Русиним,
Чесний мой род не забуду,
Останусь его сином

(О.Духнович "Вручаніє")

Вірш "Вручаніє", строфу з якого поставлено епіграфом до цієї студії, вперше надрукований в альманасі "Поздравленіє Русиновъ на год 1851 от Литературного заведенія Пряшевського" (Відень, 1851, с. 69–70). Саме цю поезію південнокарпатські русини¹-українці обрали за свій гімн.

Ось уже друге століття українці віддають шану Олександрові Духновичу (народився у квітні 1803 р. — помер 30 березня 1865). Для підкарпатських русинів, які нині мешкають на території Словаччини, О.Духнович — найвизначніший культурно-освітній діяч, письменник, етнограф, історик, педагог, видавець. І цілком слушно. Адже саме завдяки його багатогранній напруженій діяльності здобули художнє втілення й соціально-політичне звучання духовні запити і прагнення кількох поколінь українців цього краю. Саме Духновичу судила доля стати будителем, речником своїх краян. Він активно виявив себе відразу в кількох сферах культурного життя краю: заклав початок українській поезії в Підкарпатській Русі, написав першу руську повість "Милен и Любиця" і перші руські драми "Добродѣтель превышаеть богатство" та "Головний тарабанщик", видав першу граматику рідної мови, перший місяцеслов і молитовник², організував у Пряшеві



Пам'ятник О.Духновичу в м.Пряшеві
(Словацька республіка)

¹ Таку самоназву прибрали підкарпатські українці; традиційно поширена вона й досі у Східній Словаччині.

² Див. про це докл.: Тихий Франтішек. Александер Духнович // Поезія Александра Духновича. Перше видання. — Книгопечатня тов. "УНІО" в Ужгороді, 1922. — С. 3.

літературне товариство, активно працював у галузі педагогіки й шкільництва. Своєю тривалою плідною діяльністю, спрямованою на розвиток культури й освіти рідного народу, він заслужив нев'янучу любов і глибоку вдячність краян, які шанобливо величали його Батьком. Так, зокрема, звертається до нього й молодший його послідовник і друг Александер Попович у поезії "Батькові Духновичу", надрукованій ще за життя поета в літературно-художньому збірнику "Галичанин":

Здравствуй, батьку солоденькій,
ты соколе нашъ сивенькій!
Здравствуй! желаю дѣтята,
твои русски соколята³.

Не маючи змоги в цій короткій розвідці дати ширший огляд творчості й діяльності О.Духновича, підкреслимо лише одне: письменник завжди й передовсім залишався сином свого народу, патріотом, виразником його інтересів (а часом і помилок). У міру сил, досвіду, розуміння тогочасних складних соціально-історичних обставин О.Духнович послідовно обстоював право земляків на духовний розвиток і повноцінне культурне життя. Сторінки його художніх творів, публіцистичних нарисів, етнографічних розвідок насичені такою багатою і правдивою інформацією про рідний край, що їх цілком можна сприймати як своєрідну енциклопедію життя підкарпатських русинів.

Українська тема — основна для О.Духновича, вона представлена в більшості його творів. У віршах постає опоетизована панорама буденного життя русинів-українців з усіма їхніми радощами й болями. З любов'ю описуються звичаї й свята підкарпатських українців, поцінуються їхні моральні якості й риси вдачі. "Русин бідно жіє", але, підкреслює поет, "не завидит нікому / В високих палатах", "суть его богатства — / Єдиноє серце благоє", "жіє богобойно і весело работає", "Вдячно дасть Богу божоє" (вірш "Жизнь Русина")⁴. З поезії Духновича виразно вимальовується моральний кодекс русина-українця — розум, витримка, працьовитість, чесність, миролюбність: "Здравого розума он есть, / Трудится покойно", "Все претерпит і зділаєт для свого ближнього", "не жадаєт нич чужоє", "хоть не учил школу, правду добрі познаєт".

А от, скажімо, в публіцистично-етнографічному нарисі "О склонностях человеческих и о фісіогноміи" письменник прагне окреслити прикметні риси ментальності підкарпатських українців порівняно з представниками сусідніх народів. Тут письменник стає критичнішим, оцінки об'єктивуються, а часом і загострюються. Поляк бачиться як людина "высокаго духа, пышный, и превосходства жаждущій, быстроумный", він "презираєт чужій род, а со своим кусаєтсѧ". Німець, на думку Духновича "ласкательствует и про кусок хлѣба покорится ... он тому служит, кто его кормит". Розмірковуючи над "свойством природним" краян, письменник констатує: русин "по всюду есть хладнокровный, терпѣливый, и по воли работающій, подобен слону, или волу, сильно тягаєт иго, не занимаєтсѧ тѣм, почему и для кого работает, не смотря на користь и свойственную пользу, без внимания, без роптанія подкладывая грубую шею под ярмо, доволен худою соломою, когда нѣт лучшого брашна... работает покорно, повинуюся своему пастуху...". Як важлива риса підкреслюється: "Незавидит ни чужому роду, а со своим согласно живет...". Духнович завжає й зовнішність земляків

³ Галичанин. — Львів, 1862. — Кн. 1. — Вил. 1. — С. 20.

⁴ Цит. за вил.: Духнович Олександр. Твори. — Ужгород, 1989. — С. 21–24.

(широке обличчя, великі очі); характер бачить і в "усталом, да в крепком шагъ"⁵.

Завважмо таке спостереження над поведінкою русина: "но когда он разъярен, не отступит без побѣды, обороняясь не рыком, не щebetаніем, но твердым рогом"⁶. Відверті, пройняті співчуттям і болем висловлювання письменника засвідчують, що психологічні особливості русина притаманні ментальності всього українства взагалі, незалежно від регіону проживання. Ці характеристики багато в чому не втратили актуальності, і, думається, варто згадати про них зараз. Підкарпатський будитель своїми роздумами перегукувався і з іншими патріотами України. А передусім — із Шевченковим уболіванням за рідний народ. Пригадаймо хоча би такий фрагмент з поезії "І виріс я по чужині":

Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли,
Німі на панщину ідуть,
І діточок своїх ведуть...

Суворий образ тодішнього життя підкарпатських українців бачимо й у етнографічній розвідці Духновича "О народах крайнянских, или карпатороссах угорских под Бесъкидом в Земплинской, Унгской, и Шаръской столици живущих", що, як і попередній етнографічний нарис, побачила світ лише після смерті автора. Поряд із докладним описом природних умов і звичаїв Підкарпаття, тут здійснюється спроба з'ясувати, чому "народ сей, яко каждый узнает... здорового тіла, ...ясного ума і понятія", змушений жити в темряві беззаконня і злиднях: "не учен естъ письма, не знает права своя"⁷. Причину такого становища русинів-українців письменник бачить не лише в суворих природних умовах, які постійно випробовують земляків на витривалість і терплячість, а й в неосвіченості, соціальній залежності, гнобленні іншим народом, — усе це й призвело їх до національного поневолення, до хибної самоідентифікації.

Духнович не лише оспівував у поезії красу народних традицій та звичаїв края, він шукав причини їхніх бідувань і намагався знайти якийсь порятунок. У реальних тогочасних умовах письменник прагнув пробудити свідомість народу. У вірші "Гимнь подкарпатскихъ русиновъ" він закликав земляків: "Оставьте глубокой сонь!/Народный голосъ зоветъ васъ:/Не забудьте о своемъ!". Непросто складався шлях Духновича як представника української культури; він зазнав вагань, припускався і помилок. Обстоював і захищав українство русинів, а проте схилявся й до москвофільства, до імперської Росії. Починав писати угорською, потім перейшов на слов'яноруську, розцвічуючи її барвистими вкрапленнями живого народного закарпатського діалекту. Зазнавши впливу "москвофілів", перейшов на "язичіє".

Мова творів О.Духновича відбивала етап невиробленості тогочасної української мови в карпатському регіоні. Становлення її відбувалося в глибокому відриві від процесу формування української мови в материковій Україні, відтак розвиток був уповільнений і загальмований тиском розвиненіших мов сусідніх народів. Цю особливість, на жаль, і нині використовують з політичною метою деякі сучасні дослідники, неправомірно обстоюючи наявність якоїсь "четвертої"

⁵ Ця стаття збереглася в рукописному збірнику Духновича "Дѣло от Бездѣлія" (1859. — С. 220—245), була опублікована після смерті автора в ж. "Отечественный сборник" (додаток до №18 щорічника "Вѣстник" — офіційного часопису для русинів Австрії, що видавався у Відні (1866. — №7, 8). Цит. за вид.: Духнович О.В. Твори: В 4 т. — Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві. — 1989. — Т. 3. — С. 356—359. Опубліковане за авторським рукописом.

⁶ Там само. — С. 367.

⁷ Духнович О.В. Твори: В 4 т. — Т. 3. — С. 365—380.

східнослов'янської мови (ба навіть і народу) в підкарпатському краї⁸. У деяких творах Духновича, писаних язичієм, подибуємо багато запозичень із словацької, угорської. Але стилістика й символіка його віршів дуже близькі до особливостей загальноукраїнської поезії того часу, до фольклору.

Українськими інтенціями О.Духновича пройнятий весь ідейно-тематичний комплекс його творів. У віршах карпаторуського поета літають соколи й дитята-соколята, співають жайворонки, цвіте синьо-жовтий барвінок. Поезія та етнопсихологічні студії Духновича підносять етичні, звичаєві норми моралі українця, утверджують образ русина-українця, котрий попри тяжку роботу, безправ'я, національний гніт, завжди лишається сильною красивою людиною, схильною до любові й добра.

Зі сторінок творів О.Духновича долинає до нас і віра в світле майбутнє рідного народу:

...Руські діти, вам світає
Уж зорничка всходить вам,
Слава-мати вас вітає
Й зове к своим рядам⁹.
(“Руський марш”)

Нинішнім українським соколятам належить виправдати надії будителя, втілюючи в реальному щоденному житті заклик поета до єднання, виголошений ще в середині XIX століття.

⁸ Див. про це докл.: Мишанич О. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття. – Ужгород, 1996.

⁹ Див.: Поезія Александра Духновича. – С. 22.

ОЛЕКСІ МИШАНИЧУ – 70



В одній пам'ятці XI ст. мовиться: “Паче же да труждається, дѣлая руками, да имать даяти трѣбоующиим”. Ключовим у цій сентенції, звичайно ж, є прекрасне слово **труждається** – слово, яке чи не найбільше відповідає характерові, світоглядові, вдачі Олексі Васильовича Мишанича. Вчений і сам не соромиться називати себе “робітником у літературознавстві, якому доля судила більше працювати на чорному дворі науки”.

45 років із сьогоднішніх 70-ти Олексі Васильович віддав Інститутові літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, тобто українській науці про літературу. У словах ювіляра про “чорний двір науки”, на жаль, чимало гіркої правди, бо ж не секрет: медієвістика, в яку він прийшов у 1958 р., не завжди вважалася основною наукою, що досліджує підвалини нашої словесності. Олексі Васильовичу та його колегам, – а це Леонід Єфремович

Махновець, Володимир Іванович Крекотень, Вікторія Петрівна Колосова, – довелося скуштувати принизливого публічного шмогання за “ідеалізацію старовини”, їх примушували відшукувати елементи секуляризації в пам'ятках давньої української літератури